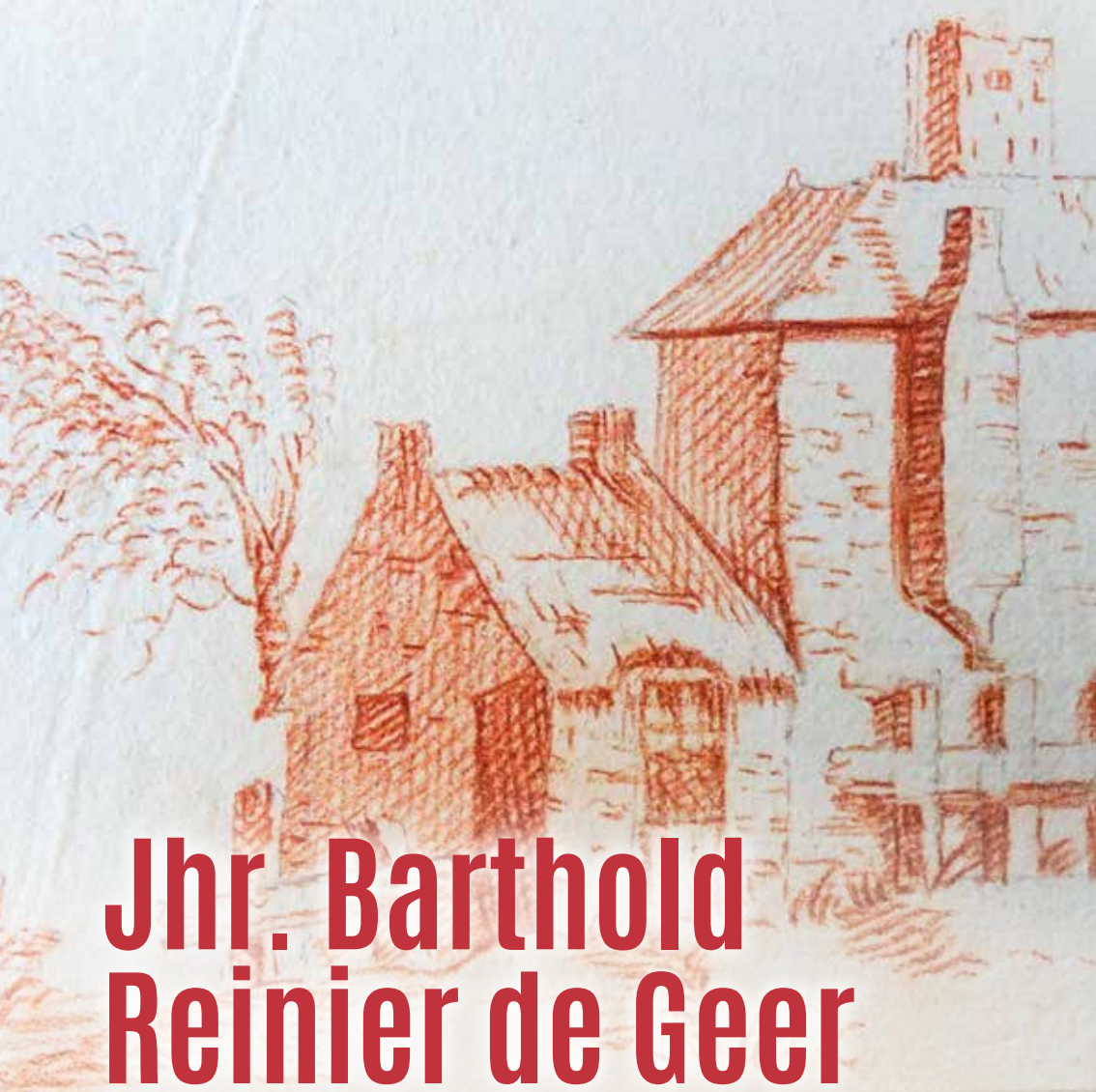

Jhr. Barthold Reinier de Geer van Jutphaas | 1791 1840

Zelfportret van een solitair theoloog

CEES HUISMAN

Jhr. Barthold Reinier de Geer van Jutphaas

Jhr. Barthold Reinier de Geer van Jutphaas (1791-1840)

Zelfportret van een solitair theoloog

CEES HUISMAN

Hilversum
Verloren
2026

Deze uitgave werd mede mogelijk gemaakt door financiële steun van het Boekenfonds Elisabeth Grent/F.J.A.M. van der Helm, de Vrijzinnige fondsen en de Ridderschap Utrecht

Afbeelding op het omslag: Tekening van B.R. de Geer van Jutphaas (1804), mogelijk een deel van Huis de Geer (Utrechts Archief, 68 Familie de Geer, 2.1.15.405).

© 2026 Cees Huisman
Uitgeverij Verloren bv
Torenlaan 25
1211 JA Hilversum
www.verloren.nl

ISBN 978 94 6455 219 5

Omslagontwerp: WarmGrijs/Robert Koopman, Hilversum
Opmaak: Rombus/Eva Nicole Pool, Hilversum

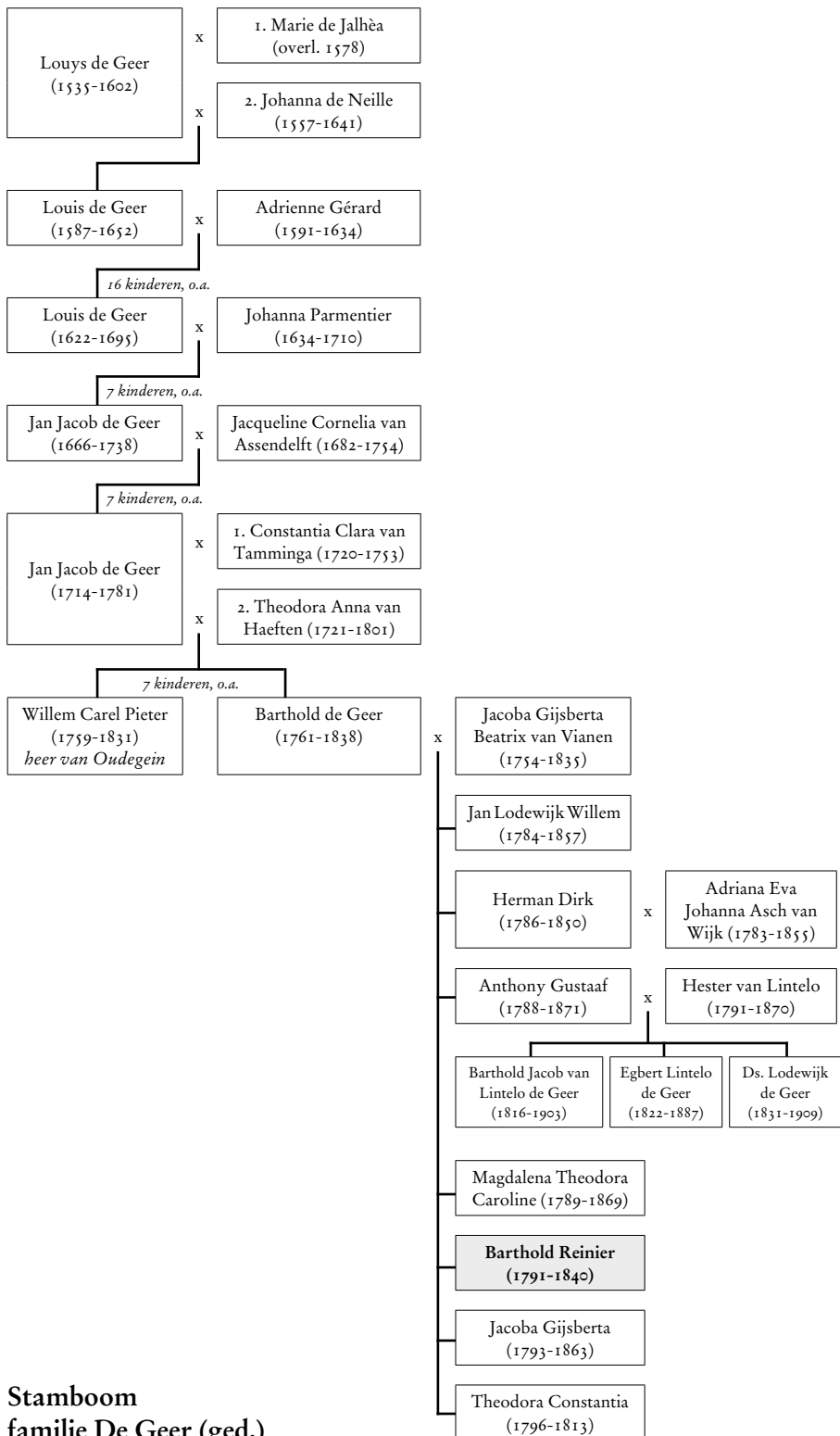
This publication has been produced in accordance with the EU Deforestation Regulation (EUDR).

No part of this publication may be reproduced in any form, including use for text and datamining, and scraping, without written permission from the publisher.

Inhoudsopgave

Inleiding	8
1 Barthold Reinier de Geer in familiale context	13
2 Opvoeding en opleiding van Barthold Reinier	24
3 Student in Utrecht	39
4 Weleerwaarde Zeergeleerde Heer Doctor Rein de Geer	56
5 Dominee in Lienden	78
6 Met goud bekroond	99
7 Dominee in Vreeland	115
8 Tot hoger ambt geroepen: hoogleraar te Franeke (1825-1837)	124
9 Wonen en werken in Franeke	131
10 Naar de oculist in Gräfrath	149
11 De Grand Tour (I): Parijs	155
12 De Grand Tour (II): Zwitserland	178
13 Hoe professor De Geer verdween uit Franeke	203
14 Een ‘Verhandeling’ goed voor goud	211
15 Geen verplichtingen, geen verwachtingen	218
Epiloog	237
Bijlagen	241
A <i>Quaestiones</i> bij de dissertatie	241
B Pastorale brief aan de gemeente Lienden	242
C Gronden waarop De Geer het beroep naar Franeke aannam	244
D Ontboezeming bij het graf van zijn moeder	246
E Gebruikte literatuur bij zijn <i>Verhandeling</i> over het zedelijk karakter van de Kerkhervormers	249
F Brief aan Dr. De Leuw in Gräfrath	251
G Toespraak bij het graf van zijn vader	252
Publicaties van B.R. de Geer	254
Archiefstukken betreffende B.R. de Geer	255

Literatuur	257
Verantwoording afbeeldingen	260
Dankwoord	261
Register van personen	261

Stamboom familie De Geer (ged.)

Inleiding

Wie het plan opvat om een biografie te schrijven van Barthold Reiner de Geer van Jutphaas (1791-1840) krijgt steevast de vraag gesteld: wie was dat en waarom verdient hij een biografie? Inderdaad is hij een nogal onbekende figuur en waarom zou men aandacht schenken aan iemand, die (bijna) vergeten is en wiens nalatenschap door niemand meer gekend of gewaardeerd wordt?

In het algemeen wil ik daar allereerst op antwoorden, dat de criteria waarom iemand een biografie zou verdienen nogal willekeurig en aanvechtbaar zijn. Meestal wordt als rechtvaardiging daarvan verwezen naar de invloed van zo iemand op de ontwikkeling van de wetenschap of van de cultuur in zijn of haar tijd. Wanneer die zich nog verder uitstrekt tot zelfs in onze tijd dan is het verschijnen van een biografie haast onontkoombaar en bijna vanzelfsprekend. Zulke figuren verdienen onmiskenbaar, dat hun leven en nalatenschap geboekstaafd wordt, zoals jaren geleden ‘voorbeeldig’ gebeurd is in *Erflaters van onze beschaving* door Jan en Annie Romein.¹ Maar waarom zou men niet eens aandacht schenken aan een kleinere ster, die misschien minder licht uitstraalt en wellicht zelfs reeds uitgedoofd is of lijkt, maar die desalniettemin een eigen – misschien onopvallende – bijdrage levert aan de kleurrijke uitbundigheid van het firmament?

Het is zonneklaar, dat de grote, spraakmakende en interessante figuren de aandacht als vanzelf naar zich toe trekken en nauwelijks moeite hoeven te doen om hun biograaf te vinden. Zij staan als het ware in de rij en breeduit te poseren, zoals bijvoorbeeld overduidelijk te zien is op de *Nachtwacht* en andere schutterstukken. Maar toch blijft het belangrijk om vast te stellen, dat ieder personage zijn of haar eigen bijdrage levert aan het geheel, ook de minder zichtbare figuren op de achtergrond. Immers, om een plaatje of afdruk zo helder en compleet mogelijk te krijgen doet in feite iedere pixel ertoe.

¹ J. Romein en A. Romein-Verschoor, *Erflaters van onze beschaving. Nederlandse gestalten uit zes eeuwen* (Amsterdam 1977), oorspronkelijk verschenen in 4 delen tussen 1938 en 1940.

Deze biografie zal daarom niet alleen het leven van deze persoon aan de vergetelheid ontrukken, maar zij levert tevens een bijdrage aan en een aanvulling op het bestaande beeld van de geschiedenis van de Nederlandse samenleving, van de kerk en haar dienaars in hun werk als cultuurdragers en als *influencers* in de eerste helft van de 19^e eeuw.

Trouwens, zo'n heel klein en onbeduidend sterretje was Barthold Reinier de Geer nu ook weer niet. In zijn tijd was hij zeker geen onbekende persoonlijkheid en maakte hij deel uit van een aanzienlijke familie. In de kerk en in de wetenschap werd hij zeker gezien en gewaardeerd, wat moge blijken uit enkele prijzen die hij ontving als bekroning op zijn publicaties.

Wat mij echter vooral aanspoorde om zijn biografie te boek te stellen was de ontdekking van een manuscript, waarin hij zijn eigen leven beschrijft. Het is een tamelijk omvangrijk document, dat zich bevindt in het Utrechts Archief.² Deze autobiografie vormt als het ware de basis van deze studie en dit egodocument geeft een boeiend inkijkje in de lotgevallen van Barthold Reinier en zijn reflecties daarop. Het is aannemelijk dat hij deze levensschets aan het einde van zijn leven geschreven heeft, zodat deze het karakter van een terugblik en van 'de balans opmaken' heeft gekregen. Hij geeft zelf toe dat er in feite niet zoveel opvallends of uitzonderlijks in zijn leven heeft plaats gevonden, maar hij wil zijn levensverhaal toch graag nalaten aan zijn familie 'tot lering en vermaak', zoals ik het kort zou kunnen samenvatten. Ieder mens, zo stelt hij, heeft in zijn leven immers te maken met hoogte- en dieptepunten, met winst en verlies, met dwaasheid en teleurstelling en zo is het mogelijk om al lezende meer inzicht te krijgen in de wisselvalligheden van het leven en kan men daar wellicht ook wijzer door worden. Zo mikte hij met zijn autobiografie op een hoger doel: het is een verhaal met een moraal!

De journalistieke code, die stipuleert dat 'één bron geen bron is' geldt natuurlijk ook voor ieder historisch onderzoek. Toch kan dit egodocument van Rein de Geer wel degelijk als bron gebruikt worden om de hoofdlijnen van zijn levensloop te kunnen beschrijven. Wel moet de historicus er altijd op bedacht zijn, dat de herinneringen van de hoofdpersoon selectief en gekleurd zullen zijn en natuurlijk vooral blijf geven van zijn beleving van de werkelijkheid. Bij gebrek aan andere bronnen zal dit egodocument toch wel degelijk als 'Fundgrube' gebruikt kunnen en moeten worden als de historicus zich er maar steeds van bewust is, dat wij hier te maken hebben met een uitermate subjectief document.

2 Utrechts Archief: 68 Familie de Geer van Jutphaas 2.1.15.419.

Daarnaast heeft De Geer ook nog enkele grote reizen ondernomen, waarvan hij uitvoerig verslag heeft gedaan.³ Ook deze verslagen vormen een interessante bron, die ons nader kennis doen maken met zijn ervaringen onderweg, met zijn ontmoetingen en zijn belangstellings sfeer. Het lezen en gebruiken van deze verslagen vereist uiteraard dezelfde precautie als die ten aanzien van zijn autobiografie.

In het familiearchief bevinden zich ook nog enkele brieven en genealogische notities, die zijn plaats in familiekring verder kunnen verhelderen.

Uiteraard zal de tijd, de politieke, maatschappelijke, culturele en kerkelijk-religieuze context waarin zijn leven zich afspeelt impliciet of ook expliciet ter sprake komen. Hij werd geboren toen het *ancien régime* op haar laatste benen liep en hij stierf in het jaar, waarin Koning Willem I afstand deed van de troon. In zijn kinder- en tienerjaren had hij de Franse tijd nog meegemaakt, maar als student, predikant en hoogleraar was hij een gehoorzaam en content onderdaan van het Koninkrijk der Nederlanden.

In dit boek wil ik allereerst aandacht schenken aan de familie, waarvan Barthold Reinier deel uitmaakte. Daarbij zal vooral de *erflater* Louis de Geer (1587-1652) als aartsvader van de familie De Geer ons interesseren. Deze vroeg-kapitalistische industrieel was inderdaad ook één van de door Romein besproken *erflaters*: zijn nazaten over meerdere generaties hebben niet alleen geprofiteerd van zijn nagelaten puissante rijkdom, maar sommigen erfden ook zijn ernstige en praktische protestantse vroomheid.

De zeer uitgebreide familie(geschiedenis), waarvan een deel zich in Zweden heeft afgespeeld, zal slechts ter sprake komen voor zover die relevant is om Barthold Reinier te kunnen plaatsen in zijn familiale domein. De relatie met zijn ouders, broers en zussen komt uiteraard uitvoeriger ter sprake dan die met zijn voorouders en andere familie-verwanten.

Daarna zal worden stilgestaan bij zijn tienerjaren, de plek waar Rein opgroeide en hoe hij zijn klassieke educatie ontving van een privé-docent in Hoorn, waarna hij aan de studie theologie in Utrecht begon. Omdat hij wat ouder was dan zijn jaargenoten of omdat hij van adel was werd hij in juni 1815 benoemd tot eerste luitenant van de compagnie vrijwilligers te voet van de Utrechtse studenten om de troepen van

³ UA: 68 FdG 2.1.15.418: Verslagen van reizen naar Aken, Gräfrath, Frankrijk en Zwitserland in 1827 en 1834 ondernomen.

de verslagen keizer Napoleon na te jagen. Over deze in militair opzicht vrij nutteloze expeditie zal ook een en ander verteld worden op basis van zijn eigen aantekeningen daarover.

Hij rondde zijn studie af door een dissertatie te schrijven over Bileam, een studie die hij voltooide onder leiding van professor theologie en Oosterse talen J.H. Pareau. De inhoud van dit proefschrift en de receptie ervan zal in hoofdlijnen voor de geïnteresseerde lezer geschetst worden.

Daarna zal worden stilgestaan bij zijn activiteiten en ervaringen als predikant in Lienden en Vreeland. Vervolgens zal hij een aantal jaren werkzaam zijn als hoogleraar aan het Athenaeum te Franeker, waar hij theologie en vaderlandse geschiedenis doceerde voor een handjevol studenten. Vanwege een ernstige oogkwaal ging hij daar met vervroegd emeritaat.

Tussendoor zal er aandacht zijn voor zijn publicaties op theologisch en kerkhistorisch gebied, voor zijn zoektocht naar een geschikte levenspartner, voor zijn hobby's botanica, jagen, reizen, schaatsen en andere toevalligheden en vermakelijkheden.

Tenslotte zal bezien worden hoe hij door tijdgenoten werd beoordeeld en hoe latere generaties op zijn oeuvre, zijn karakter en betekenis terugkijken.

Het geheel wordt afgerond met een overzicht van relevante archiefstukken, publicaties van de hoofdpersoon en gebruikte en relevante literatuur. Ook zullen in enkele Bijlagen authentieke teksten van De Geer worden afgedrukt.

Helaas is er geen getekend of geschilderd portret van Rein de Geer gemaakt. Deze biografie wil op een andere manier in deze leemte voorzien: *Jhr. Barthold Reinier de Geer van Jutphaas (1791-1840). Zelfportret van een solitair theoloog.*

Het portret dat ik van hem schilder in dit boek is grotendeels gebaseerd op zijn autobiografie en daarom noem ik het een zelfportret. Het is wel een door mij bewerkt, geretoucheerd en gerestaureerd zelfportret, zodat het uiteindelijk enigszins in de impressionistische stijl op papier is gezet. Het is immers onmogelijk om vast te stellen dat het 'naar de werkelijkheid' is. Een vaag silhouet wordt wellicht zichtbaar, de omtrek van de ruimte en de duur van de tijd zijn te bepalen, maar veel blijft verborgen en onzichtbaar. Niettemin verwijst de gepresenteerde illusie naar de werkelijkheid, hoe onkenbaar en diffuus die ook moge zijn.

Met instemming en met een glimlach citeer ik daarom graag enkele gefingeerde gedachten van Joan van Oldenbarnevelt over zijn eigen le-

ven en verleden, voordat zijn vonnis voltrokken werd, zoals die uitgedrukt worden door Nicolaas Matsier: ‘Het verleden – was dat niet altijd al iets geweest dat bijgehouden moest worden, goed vormgegeven, opgekalefaterd, gefatsoeneerd, uitgedrukt, bijgewerkt, en nog maar eens opgepoetst en overgeschilderd? Waren de herinneringen niet altijd op de groei gemaakt, als de kleren die je aantrok, moesten ze niet eens in de zoveel tijd in de was?’⁴

4 Nicolaas Matsier, *De Advocaat van Holland* (Amsterdam 2019), 313.

I Barthold Reinier de Geer in familiale context

Een gespreid bedje

Toen Rein (soms ook gespeld als Rijn), zoals hij door zijn ouders werd aangesproken, op 22 mei 1791 werd geboren kwam hij in een gespreid bedje terecht. Zijn wieg of ledikantje stond in één van de vele vertrekken van het prachtige en ruime ‘buiten’ ‘Huize de Geer’ bij Jutphaas.

Deze buitenplaats was waarschijnlijk in de 17e eeuw gebouwd. Wie de eerste eigenaar was en wie de buitenplaats gebouwd heeft is niet bekend. De eerste vermelding van het kasteel dateert van 25 juli 1687. Op die datum droeg mr. Volkert van Goens, die toen de eigenaar was, het huis over aan mr. François van Bergen.

Halverwege de 18^e eeuw werd dit fraaie buitenhuis eigendom van de familie de Geer van Jutphaas. In de Franse tijd werden de ouders van Rein opgeschrikt door het onverwachte bezoek van keizer Napoleon.

In oktober 1811 bezocht de Franse keizer de Noordelijke Nederlanden. Hij trok met een gevolg van 18.000 man vanuit Gorinchem via Jutphaas naar Utrecht. Door de Vreeswijkse schippers werd de keizer met zijn omvangrijke gevolg binnen één uur overgevoerd over de Lek. Voordat Napoleon zijn intocht maakte in Utrecht, wilde de keizer en zijn gevolg zich eerst even opknappen en van enige rust genieten. Hiervoor werd Huize de Geer uitgekozen. De ouders van Rein werd opgedragen zich even uit de voeten te maken. Hoe gênant was dat!

Nadat de keizer en de keizerin zich hadden verfrist, trok het gezelschap verder naar Utrecht.

Tegen het einde van de 19^e eeuw werd het huis gesloopt en het bos dat daarbij hoorde gekapt en de grond verkaveld.

Het Huis de Geer heeft gelegen ten westen van de weg van Utrecht naar het vroegere Jutphaas, nu Nieuwegein. Deze weg, de Utrechtsestraatweg, loopt langs het Merwedekanaal. Het huis heeft gestaan op het nu aanwezige pleintje van de Professor Aalbersestraat.¹ Iets ver-

1 Deze gegevens ontleend aan: <http://www.kasteleninutrecht.eu/Geer.htm>.

derop staat een boerderij met de naam 'Huis de Geer' als herinnering daaraan.

Rein werd hier geboren en hij was het vijfde kind van het gezin, dat uiteindelijk zeven kinderen zou tellen. Hij had drie broers en één zus boven zich en later zouden na hem nog twee zusjes volgen.

Zijn vader, Barthold de Geer van Jutphaas, was een zoon van Jan Jacob de Geer van Rijnhuijsen en Oudegein uit diens tweede huwelijk. Barthold bracht zijn jeugd hier door, maar na zijn huwelijk kwam hij te wonen in 'Huize de Geer' bij Jutphaas. Kasteel Rijnhuizen was al vanaf de 17^e eeuw in bezit van de familie De Geer. Het was daarvoor al meerdere keren verwoest of verbrand geweest, maar het werd ook telkens weer opgebouwd en gerestaureerd. De troepen van Lodewijk XIV, die het in 1672 als onderkomen hadden opgeëist, lieten het naderhand met flinke schade achter, maar ook die herstelde men weer.

Vader Barthold was bijna dertig jaar oud, toen Rein geboren werd. Barthold was geboren in 1761 en hij trouwde reeds op tamelijk jonge leeftijd met zijn zeven jaar oudere geliefde Gijsberta Beatrix van Vianen. De huwelijksplechtigheid had plaatsgevonden in de Dom in Utrecht op 18 augustus 1782.

Deze kleine opsomming van feitelijke gegevens maakt meteen al duidelijk, dat Rein met een gouden (of zilveren) lepel in de mond geboren werd. De bezittingen en rijkdommen, die van generatie op generatie werden beheerd, uitgebreid en doorgegeven hadden hun oorsprong in de buitengewoon lucratieve ondernemingen van de oervader van de familie: Louis de Geer (1587-1652).

Rein kwam in 1804 al op jonge leeftijd in bezit van een vacante prebende, die verbonden was aan het kapittel van de Sint Pieterskerk te Utrecht, die hem jaarlijks een vaste uitkering bezorgde.² De inkomsten daaruit waren weliswaar niet zo groot en na 1815 werden deze oude kapitaalgoederen afgeschaft, maar de bezitters ervan werden wel gecompenseerd. Ook bezit van landerijen en aandelen voorzagen in een vaste inkomstenstroom.

Het lijkt geen twijfel, dat vader Barthold zijn kinderen uitvoerig verteld heeft over hun voorouders. De oudste zoon Jan Louis Willem heeft er later zelfs uitvoerig werk van gemaakt om de geschiedenis van het voorgeslacht en met name van de aartsvader Louis de Geer te beschrijven.³ Wanneer Rein later zijn autobiografie gaat schrijven besteedt hij

² UA: 68 FdG 2.1.15.407, 408.

³ Jan L.W. de Geer, *Lodewijk de Geer, een bijdrage tot de handelsgeschiedenis in de zeventiende eeuw* ('s-Gravenhage 1834), 3 drukken. Idem, *Aantekeningen van Louis de*

ook uitgebreid aandacht aan de familiegeschiedenis om zichzelf een plaats te kunnen geven in dit bijzondere verhaal van materiele voor-spoed en innige vroomheid. Die leken minder met elkaar op gespannen voet te staan dan men wellicht zou denken.

De *pater familias* Louis de Geer kan met recht de stichter en erflater van de familie genoemd worden. Ook zijn naam *Louis* zal nog eeuwen in de familie doorklinken al werd die soms vernederlandst tot Lode-wijk.

Pater familias Louis de Geer

Als jochie van een jaar of negen werd Louis door zijn ouders in een turfschip gedirigeerd om vanuit hun woonplaats Luik zich samen met hen te gaan vestigen in Dordrecht. De uiteindelijk 80 jaar durende oor-log om onafhankelijkheid en geloofsvrijheid was in 1596 al 28 jaar lang gaande en de vader van Louis Louys de Geer, heer van Gaillarmont, was het calvinistische geloof toegedaan en hoopte vurig op een vredig en veilig heenkomen in die Hollandse handelsplaats. Zakelijke belan-gen zullen ongetwijfeld ook meegespeeld hebben om deze verhuizing te ondernemen. Het ondernemingsklimaat was in die periode in Luik namelijk niet zo gunstig voor kapitalistische vroeg-industriëlen als Louys. Zijn oudste dochter (uit zijn eerste huwelijk) Maria was in 1592 getrouwd met de ijzer- en wapenhandelaar Elias Trip uit Dordrecht, waardoor de verhuizing daarheen ook al minder toevallig werd. Er hadden overigens daar al wel meer Luikenaren hun toevlucht gezocht in een geheel nieuwe Luikse wijk.

De godsdienstige vorming kreeg de jonge Louis van de Waalse pre-dikant in Dordrecht Jean Polyander. In 1611 volgde deze theoloog Gomarus op als hoogleraar theologie in Leiden, maar of Louis geïnte-resseerd is geweest in de dogmatische haarkloverijen tussen de Armini-anen en Gomaristen is niet bekend. Polyander zelf was trouwens ook niet zo'n scherpslijper. Uit Louis' levensloop valt eerder af te leiden, dat hij vooral een praktisch en ruimdenkend christen was. Diverse vrij-denkers vonden later namelijk onderdak bij hem in Amsterdam en zijn charitatieve en ondersteunende activiteiten bij het uitgeven van hun pu-blicaties spreken eveneens boekdelen.

Geer (1587-1652) over familie gebeurtenissen, verzameld en overgeschreven door Jan L.W. de Geer in 1825 en door hem bijgehouden tot 1843. UA: 68 FdG 2.1.11.264 en 304-308.

Barthold Reinier de Geer van Jutphaas (1791-1840) was jonkheer en theoloog, laatbloeier en excentriekeling, charmeur en pechvogel in de liefde, natuur- en cultuurliefhebber, die zich van al deze en andere aspecten van zijn leven en van zijn karakter rekenschap gaf in zijn Autobiografie. Hierin beschreef hij niet alleen zijn afkomst en jeugdjaren, zijn studentenleven en zijn ervaringen in de pastorie, maar ook zijn belevenissen als hoogleraar aan het Rijksatheneum te Franeker.

Al was de hoofdpersoon van deze biografie zelf van mening, dat er in zijn leven 'niets buitengewoons' had plaatsgevonden, de auteur van dit boek is echter van oordeel, dat zijn levensverhaal wel degelijk bijzonder genoeg was om te boek gesteld te worden: het werd een verrassend, eerlijk, deernis- en soms lachwekkend zelfportret van een solitair theoloog.

Cees Huisman (geb. 1953) is historicus en theoloog. Hij promoveerde in 1983 op *Neerlands Israël. Het natiebesef der traditioneel-gereformeerden in de achttiende eeuw*. Na als geschiedenisleraar werkzaam te zijn geweest werd hij in 1985 predikant in de Ned. Herv. (vanaf 2004 Protestantse) Kerk. In 2023 verscheen van zijn hand *Pierre Chevallier (1760-1825). Predikant met vergezichten tussen Verlichting en Réveil* (uitg. Verloren).

